

УДК 665:664.3

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ДІАЦИЛГЛІЦЕРИНІВ НА ПОЛІМОРФНІ ПЕРЕТВОРЕННЯ У ФУНКЦІОНАЛЬНИХ ЖИРОВИХ СИСТЕМАХ

П. О. Некрасов

Кандидат технічних наук, доцент*

Контактний тел.: (057) 707-64-95

E-mail: nekrasov2007@gmail.com

О. В. Подлісна

Аспірант*

Контактний тел.: (057) 707-64-95

E-mail: podlesnayalena@rambler.ru

*Кафедра технології жирів та продуктів бродіння

Національний технічний університет «Харківський

політехнічний інститут»

вул. Фрунзе, 21, м. Харків, Україна, 61002

Методами рентгеноструктурного аналізу та диференційної скануючої калориметрії доведено, що введення діацилгліцеринів до складу харчових жирових продуктів, зокрема маргаринів, інгібує процес β' → β поліморфних перетворень. Розроблено математичну модель, яка дозволяє кількісно описати вказаний вплив

Ключові слова: діацилгліцерини, поліморфна форма, функціональні продукти

Методами рентгеноструктурного аналізу та диференціальної скануючої калориметрії доказано, что ввод диацилглицеринов в состав пищевых жировых продуктов, в частности маргаринов, ингибирует процесс β' → β полиморфных превращений. Разработана математическая модель, позволяющая количественно описать указанное влияние

Ключевые слова: диацилглицерины, полиморфная форма, функциональные продукты

By means of X-ray diffraction and differential scanning calorimetry it was proved that the introduction of diacylglycerols to the fat foodstuffs, particularly margarines, inhibits β' → β polymorphic transition process. Mathematical model was developed which makes it possible to describe the influence quantitatively

Key words: diacylglycerols, polymorphic form, functional products

Створення жирових продуктів функціонального призначення, безпечних у споживанні, для олійно-жирової промисловості України є одним з перспективних напрямків її інноваційного розвитку. Тому розробка нових підходів, методології програмування і моделювання властивостей багатокомпонентних рецептурних сумішей є актуальним завданням, рішення якого буде сприяти підвищенню якості харчових продуктів нового покоління.

В свою чергу процеси поліморфних перетворень в жирах відіграють важливу роль при виробництві та зберіганні олійно-жирових продуктів.

У теперішній час вивченню процесів поліморфних перетворень традиційної жирової сировини у складі харчових емульсійних систем приділяється значна увага [1–3]. Проте бракує інформації щодо особливостей перебігу вказаних процесів у відповідних продуктах, збагачених діацилгліцерином (ДАГ), що мають функціональні та лікувально-профілактичні властивості.

Мета роботи полягала у визначенні строків і режимів зберігання харчових продуктів, що мають різний вміст діацилгліцеринів. Для цього попередньо було проведено математичне планування експерименту з наступним моделюванням методом поверхонь відклику. Експериментальна частина полягала в тому, що зразки маргаринів досліджувалися методами рентгеноструктурного аналізу, а також диференційної скануючої калориметрії для одержання якісних і кількісних даних про поліморфні перетворення метастабільної β' у стабільну β форму кристалів, які відбуваються в зазначених жирових системах, при заданих значеннях предикторів – вмісту діацилгліцеринів, температурі і терміну зберігання. Функцією відклику було обрано вміст у зразках β' поліморфної модифікації кристалів жиру, яка обумовлює високі споживчі та технологічні властивості маргаринової продукції: консистенцію, текстуру, колір, зовнішній вигляд, здатність до намазування, смак і стабільність емульсії.

Кристали β' форми являють собою дрібні, тонкі, голчасті утворення довжиною до 1 мікрона. Як правило, вони упаковані в щільні, дрібнозернисті, жорсткі структури у вигляді дрібнокомірчастої тривимірної мережі, яка здатна утримувати велику кількість рідкого жиру. Домінування в маргарині зазначеної поліморфної форми забезпечує продукт гладку поверхню, однорідну структуру, пластичність, поліпшений смак і аромат, створює приємні відчуття в роті [4].

В той же час утворення великої кількості β форми кристалів у маргарині сприяє різкому погіршенню його споживчих якостей, зокрема виникає виражена зернистість, відбувається відділення рідкого жиру і т.д. [4].

Стосовно до процесу, що досліджується, було обрано функцію відклику, яка мала вигляд поліному другого ступеня:

$$C(\beta') = b_0 + b_1 \cdot f + b_{11} \cdot f^2 + b_2 \cdot t + b_{22} \cdot t^2 + b_3 \cdot \tau + b_{33} \cdot \tau^2 + b_{12} \cdot f \cdot t + b_{13} \cdot f \cdot \tau + b_{23} \cdot t \cdot \tau \quad (1)$$

де $C(\beta')$ – вміст β' поліморфної форми, %; f – вміст ДАГ, % мас.; b_0 – константа; t – температура зберігання, °C; τ – термін зберігання, тижні; $b_1, b_{11}, b_2, b_{22}, b_3, b_{33}, b_{12}, b_{13}, b_{23}$ – коефіцієнти для кожного елементу полінома.

В роботі використано центральний композиційний ротатбельний план, що найбільш підходить для обраного методу [5].

Для досліджень готувалися м'які маргарини, що мали жирність 80 %. У їхній рецептурі рослинні жири, зокрема соняшникова та пальмова олії, містили від 0 до 80 % мас. діацилгліцеринів. Склад жирової основи зазначених маргаринів представлено на рис. 1.

Ідентифікацію поліморфних форм у зразках маргаринів здійснювали за малими інтервалами кристалічних структур, які встановлювались методом дифракції рентгенівського випромінювання. Для проведення рентгеноструктурних досліджень використовували дифрактометр ДРОН-3М. Інструментальні параметри були наступні. Випромінювання $\text{Cu} - \text{K}\alpha$, $\lambda = 1,54178 \text{ \AA}$, напруга – 30 кВ, струм – 30 мА. Система $\Theta - 2\Theta$. Початковий кут (2Θ) – 15°, кінцевий кут (2Θ) – 30°, крок – 0,05°, час вимірювання – 5 секунд.

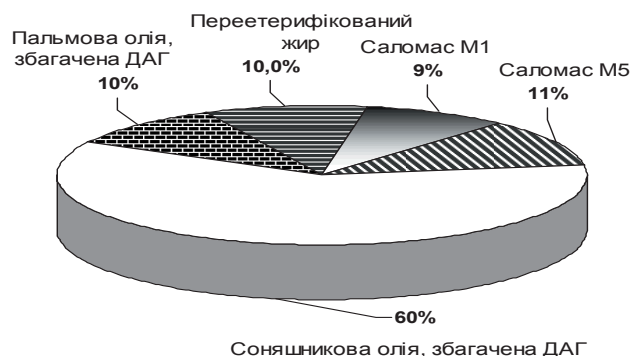

Рис. 1. Склад жирової основи м'яких маргаринів

Вміст β' поліморфної модифікації визначався методом диференційної скануючої калориметрії. Для цього використовувався прибор Jade DSC (PerkinElmer, США). Зразок зіставлення – Al_2O_3 . Калібровку прибору було виконано за індієм (In). Камера продувалася азотом для запобігання окиснення зразків. На

підставі отриманих термограм визначались значення ентальпій плавлення відповідних поліморфних форм. Кількість β' форми в кожному зразку розраховувалась, виходячи з наведеного виразу:

$$C(\Gamma) = \frac{\Delta H_{\beta'}}{\Delta H_{\beta} + \Delta H_{\beta'}} \cdot 100, \quad (2)$$

де $C(\beta')$ – вміст β' форми в зразку, %; $\Delta H_{\beta'}$ і ΔH_{β} – площі піків (ентальпії) плавлення β' і β поліморфних форм відповідно.

При складанні матриці планування експерименту значення предикторів варіювали в наступних діапазонах: вміст ДАГ по відношенню до загальної маси зразків – від 0 до 44,8 % (максимальне значення обумовлене рецептурою маргаринів); температура зберігання – від 5 °C до 25 °C; термін зберігання – від 1 до 12 тижнів.

Матрицю планування та отримані експериментальні значення функції відклику (середні значення 3-х паралельних досліджень) представлено в табл. 1.

Обробку даних, наведених в табл. 1, було виконано за допомогою пакета Statistica 9 (StatSoft, Inc.). В результаті було отримано рівняння моделі, яке описує факторний простір залежності вмісту β' поліморфної форми від кількості ДАГ, температури та терміну зберігання дослідних зразків маргарину:

$$C(\beta') = 61,852 + 1,586 \cdot f - 0,021 \cdot f^2 + 0,750 \cdot t - 0,070 \cdot t^2 - 2,224 \cdot \tau + 0,033 \cdot \tau^2 + 0,019 \cdot f \cdot t + 0,017 \cdot f \cdot \tau - 0,101 \cdot t \cdot \tau \quad (3)$$

Для перевірки значущості коефіцієнтів регресії було побудовано діаграму Парето, яку представлено на рис. 2 (L – лінійний ефект, Q – квадратичний ефект).

Таблиця 1

Матриця планування та функція відклику

Номер досліджу	Вміст ДАГ, f		Температура зберігання, t		Термін зберігання, τ		Вміст β' поліморфної форми $C(\beta')$, %
	Код. рівень	% мас.	Код. рівень	°C	Код. рівень	Тижні	
1	-1	9,1	-1	9	-1	3,2	67
2	-1	9,1	-1	9	+1	9,8	51
3	-1	9,1	+1	21	-1	3,2	50
4	-1	9,1	+1	21	+1	9,8	25
5	+1	35,7	-1	9	-1	3,2	91
6	+1	35,7	-1	9	+1	9,8	77
7	+1	35,7	+1	21	-1	3,2	79
8	+1	35,7	+1	21	+1	9,8	58
9	-1,682	0,0	0	15	0	6,5	35
10	+1,682	44,8	0	15	0	6,5	81
11	0	22,4	-1,682	5	0	6,5	78
12	0	22,4	+1,682	25	0	6,5	45
13	0	22,4	0	15	-1,682	1,0	86
14	0	22,4	0	15	+1,682	12,0	53
15	0	22,4	0	15	0	6,5	69
16	0	22,4	0	15	0	6,5	67
17	0	22,4	0	15	0	6,5	69
18	0	22,4	0	15	0	6,5	68

Аналіз даних, представлених на рис. 2, показує, що усі колонки перетинають вертикальну лінію, що є 95 % довірчою ймовірністю. Таким чином, можна зробити висновок, що всі коефіцієнти регресії (3) значущі.

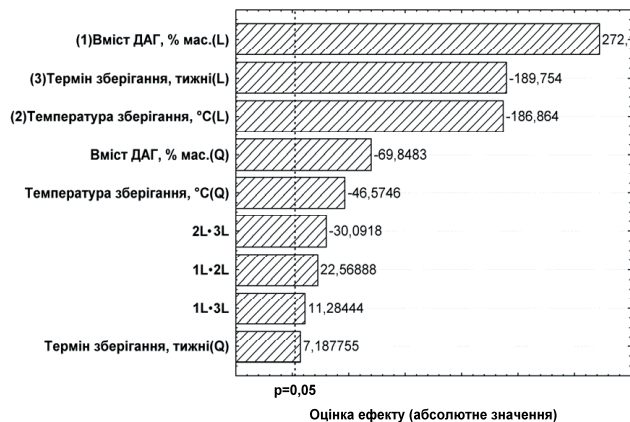

Рис. 2. Діаграма Парето

Адекватність отриманої моделі перевірялась методом дисперсійного аналізу, результати якого представлено в табл. 2.

Таблиця 2

Дисперсійний аналіз моделі

Фактор	Сума квадратів, SS	Ступінь свободи, df	Середнє значення квадрата, MS	F-критерій	Рівень значущості, p
(1) Вміст ДАГ, % мас. (L)	2625,608	1	2625,608	3459,568	0,0001
Вміст ДАГ, % мас. (Q)	174,622	1	174,622	230,087	0,0022
(2) Температура зберігання, °C (L)	1227,615	1	1227,615	1617,537	0,0009
Температура зберігання, °C (Q)	78,275	1	78,275	103,137	0,0025
(3) Термін зберігання, тижні (L)	1265,975	1	1265,975	1668,082	0,0007
Термін зберігання, тижні (Q)	1,586	1	1,586	2,089	0,0042
1L · 2L	18,000	1	18,000	23,717	0,0031
1L · 3L	4,500	1	4,500	5,929	0,0039
2L · 3L	32,000	1	32,000	42,164	0,0028
Похибка	6,072	8	0,759		
Загальна сума квадратів	5420,500	17			

Коефіцієнт кореляції R² = 0,991

Дані, які приведені в табл. 2, дозволяють зробити висновок, що модель адекватно описує факторний простір експерименту.

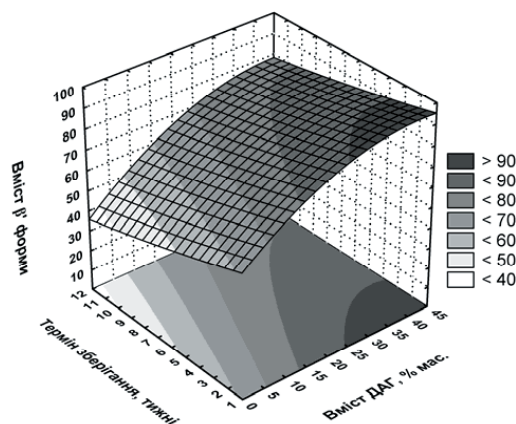
На рис. 3 та 4 представлено в графічному вигляді описуємий поліномом (3) сукупний вплив кількості ДАГ та відповідно терміну і температури зберігання

на величину вмісту β' поліморфної форми кристалів у зразках маргарину.

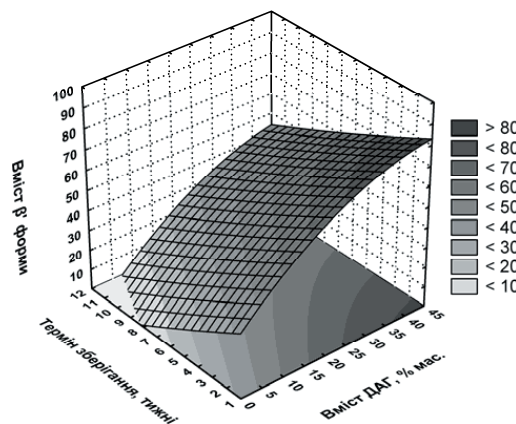
Необхідно відзначити, що згідно даним рентгено-структурного аналізу всі свіжоприготовлені маргарини містили кристали жиру, що знаходились практично на 100 % в β' поліморфній формі.

Однак при зберіганні зразків спостерігалось зменшення зазначеного показника за рахунок перетворення метастабільної β' форми кристалів у стабільну β форму.

Як можна спостерігати (рис. 3) введення діацилгліцеринів суттєво інгібує даний процес: наприклад, у випадку зберігання при температурі 5 °C зразків маргарину, до складу яких входило 15 % мас. ДАГ, на 12 тижні вміст β' форми знаходився на рівні 70 %, а для зразків без ДАГ цей показник був удвічі меншим.

а)

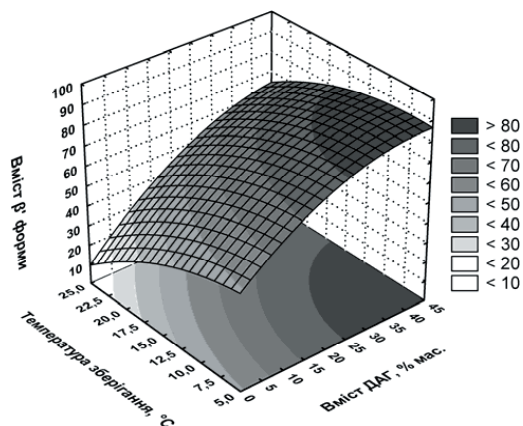

б)

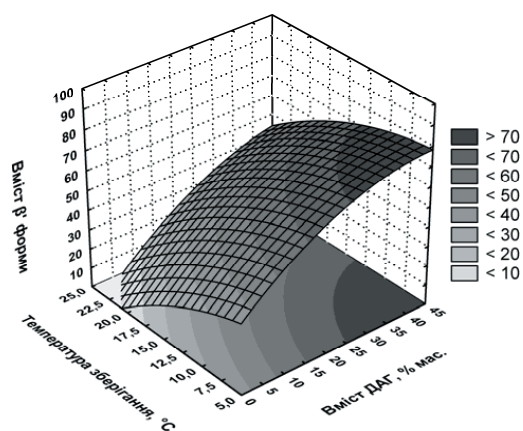
Рис. 3. Залежність вмісту β' форми кристалів у зразках маргаринів від кількості ДАГ та терміну зберігання (а – температура зберігання 5 °C, б – температура зберігання 25 °C)

Крім того, зберігання при температурі 25 °C маргаринів, до складу яких не вводилися олії, збагачені ДАГ, привело до того, що на 8 тижні β' форма повністю перейшла в β форму.

Разом з тим, зразки, що містили більш 25 % мас. ДАГ, за цей час зберегли не менш 60 % β' форми кристалів жиру (рис. 3).

а)

б)

Рис. 4. Залежність вмісту β' форми кристалів у зразках маргаринів від кількості DAG та температури зберігання (а – термін зберігання 6 тижнів, б – термін зберігання 12 тижнів)

За 6 тижнів зберігання зразки, що не мали у своїй жировій основі діацилгліцеринів, в інтервалі температур від 5 до 25 °C зберегли частку β' форми в кількостях відповідно від 35 % до 10 % (рис. 4). У той же час зразки, що містили 25 % мас. DAG, у зазначеному інтервалі температур зберігання мали частку β' форми від 88 % до 66 %. Подальше підвищення вмісту DAG, як видно з рис. 4, веде до ще більшого інгібування

процесу поліморфних перетворень. Наприклад, при максимальному вмісті DAG – 44,8 % мас. (обумовлено рецептурою маргаринів) – на 12 тижні зберігання при 20 °C у зразках міститься 45 % β' форми. При аналогічних умовах у зразках, отриманих за традиційною рецептурою, β' форма повністю трансформується в стабільну β форму.

Висновки

Методами рентгеноструктурного аналізу та диференційної скануючої калориметрії із застосуванням математичної обробки отриманих результатів встановлено, що введення діацилгліцеринів до складу харчових жирових продуктів, зокрема маргаринів, сприяє інгібуванню процесу $\beta' \rightarrow \beta$ поліморфних перетворень. Особливо яскраво зазначений ефект проявляється в зразках, збагачених діацилгліцерином на 25 % і вище. Розроблена математична модель дозволяє прогнозувати один з основних факторів, що визначають строк придатності до вживання маргаринів функціонального призначення – вміст у них β' форми кристалів при заданих рецептурах, температурі та терміні зберігання.

Література

- Herrera M.L. Effect of processing conditions on crystallization kinetics of a milk fat model system / M.L. Herrera, R.W. Hartel // *JAOCS*. – 2000. – Vol. 77, №11. – P. 1177–1188.
- Yuping Shi. Crystal morphology, microstructure, and textural properties of model lipid systems / Shi Yuping, Liang Baomin, R. W. Hartel // *JAOCS*. – 2005. – Vol. 82, №6. – P. 399–408.
- Coupland J.N. Crystallization in emulsions / J. N. Coupland // *Current Opinion in Colloid & Interface Science*. – 2002. – Vol. 7, №5–6. – P. 445–450.
- О'Брайен Р. Жиры и масла. Производство, состава и свойства, применение / Р.О'Брайен; пер. с англ. 2-го изд. В. Д. Широкова, Д. А. Бабейкиной, Н.С. Селивановой, Н.В. Магды. – СПб.: Профессия, 2007. – 752 с.
- Montgomery D.C. Response Surface Methods and Other Approaches to Process Optimization / D.C. Montgomery // *Design and Analysis of Experiments*, 5th ed. / D.C. Montgomery. – New York, John Wiley & Sons, 2001, pp. 427–500.